

Návraty Ladislava Klímy

/Zdeňku Pešatovi k šedesátinám a s připomenutím šedesáti let
uplynuvších od smrti L. K./

Postavení Ladislava Klímy v české kultuře bylo a je paradoxní. Buržoazní literární a filozofická historiografie mu vymezila místo kdesi na okraji českého písemnictví. Meziválečná avantgarda ho nevzala na vědomí. Poválečná oficiální marxisticko-leninská ideologie střídavě zaujímala vůči němu krajně podezíravý postoj nebo se tvářila, jako by vůbec neexistoval. Klímovo dílo však žije, nové a nové generace se k němu vracejí a objevují si ho pro sebe, mnohdy jako ústřední hodnotu.

Ladislava Klímy jako mimořádného jevu českého duchovního života si první a nadlouho jediní povšimli Otokar Březina a Emanuel Chalupný, kteří vysoko ocenili již jeho filozofickou prvotinu Svět jako vědomí a nic z roku 1904. Později se k nim připojil hlubokým postřehem o filozofu básníkovi F. X. Šalda. Naproti tomu pro čelné osobnosti české filozofie, jakými byli J. L. Fischer, který psal o Klímovi ve dvacátých letech, a J. Patočka zabývající se Klímou v letech šedesátých, byl tento myslitel přes všechn respekt, jež k němu chovali, v podstatě nezařaditelný a do kontextu českého myšlení nezapadající.

K paradoxům, o nichž byla zmínka, bychom mohli na první pohled přiřadit i obdivná slova, která subjektivnímu idealistovi Ladislavu Klímovi adresoval v nekrologu z roku 1928 marxista Julius Fučík:

"S ním zemřel nejvýznamnější, nechceme-li říci jediný český filozof... V zemi, kde kantorští moralisté jsou

prohlašování za filozofy a žvaví novináři za básníky, byl sto-
procentním metafyzickým básníkem, jehož vědomí objímalo celý
svět a jehož kouzelná slova pronikala až do hlubin nevyslovi-
itelného. Ve společnosti, kde jediný nápad ptačího mozku sta-
čil za základ nestydaté kariéry, stál stoprocentně na své ne-
závislosti, plýtvaje myšlenkami a pohrdaje těmi, kteří - nechá-
pajíce - čekali od něho prosbu a kořkovanou žádost, aby se roz-
hodli mu pomoci."

Fučíkův obdiv v nesouhlasu je paradoxní skutečně jen zdán-
livě. Jako marxistovi mu imponovalo Klímovo tvořivé myšlení,
tvůrčí originalita a především jeho bytostný nonkonformismus,
neuznávající žádná tabu v umění ani ve společnosti. Nepřekvapí
nás proto, že obrovskou zásluhu na zpřístupnění významné části
Klímova odkazu /filozofické listy, korespondence, deníky/ a
jeho zhodnocení má jiný vynikající český marxista, filozof Ja-
roslav Kbeš. Kabešovou zásluhou rovněž je, že Klímu organicky
zařadil do kontextu českého myšlení, do tradice sahající až
k tábořským chiliastům /Ladislava Klímy filosofie češství z ro-
ku 1945/. V tomto duchu těžila z Klímova odkazu i naše marxi-
stická filozofie šedesátých let.

Skutečným paradoxem je ovšem fakt, že se s Klímovým dí-
lem minula meziválečná avantgarda. Kromě Halasova zájmu o Klí-
mu z poměrně pozdní doby čtyřicátých let nenajdeme v tomto
prostředí žádný podstatnější ohlas. Zaráží nás to tím více,
že mnohé podněty, které nabízela Klímova tvorba, hledali uměl-
ci a teoretikové tohoto směru zejména v literatuře francouzské.
I u Klímy existuje černý humor, estetizace ošklivosti a hrůzy,
dadaistická hra se slovy i se skutečností, ale především pro-
pracovaná koncepce vztahu snu a reality, vyložená jak v jeho
úvahách, tak také aplikovaná v beletristické tvorbě. Je sice

pravda, že ve dvacátých a na počátku třicátých let nebylo Klímovo dílo příliš známé a z velké části zpřístupněné, ale při hlubším zájmu by nebylo zůstalo nevyužitě: motivy, o nichž jsme se zmínili, se vyskytovaly i v tom, co už bylo publikováno. Jistě tu působila okolnost, že doma nebývá nikdo prorokem, ale patrně ještě více to, že na Klímu si činila jisté nároky liberální společnost kolem Josefa Kodíčka, a proto politický antagonismus mezi ní a levicovou avantgardou mohl zastřít i rysy, jež Klímu s avantgardou sbližovaly. Skrytou příčinou nepochopení mohla však být skutečnost, že Klímova koncepce svobodného člověka má existenciální základ spojený s představou absurdity světa, což bylo radostné smyslovosti poetismu značně vzdálené, a nebyla tu ani úplná shoda se surrealistickým pojetím osvobozeného individua. Teprve katastrofický vývoj světa od čtyřicátých let našeho století aktualizoval existenciální prvky Klímovy filozofie a vytvořil předpoklady k přímému působení Klímova díla.

Přímé vlivy, četné ohlasy Klímových názorů a inspiraci jeho myšlenkami skutečně nalézáme až u generací, které do českého kulturního života vstupovaly již po odeznívání meziválečné avantgardy.

Týká se to především osobností sdružených kolem Skupiny 42. S velkým porozuměním píše o Klímovi například Jindřich Chaloupecký, i když s jeho jednoznačným zařazením Klímy do středoevropského expresionismu nelze plně souhlasit /viz jeho studii Jakub Deml, Rozmluvy, č. 2, Londýn 1984/. Ve svém literárním díle se Klímou inspiroval Jiří Kolář, jak o tom svědčí jeho kniha Prométheova játra z roku 1950 a některé jiné práce /např. drama Mor v Athénách/. Jiří Kolář je také autorem vynikajícího výtvarného doprovodu k německému překladu Klímova

Utrpení knížete Sternenhocha /Hanau 1966/ a k Cholupickému dni /Praha 1976/.

V této souvislosti je na místě připomenout tvorbu Bohumila Hrabala, která ve svém celku je určitou syntézou surrealistické tradice s tradicí založenou právě Skupinou 42. Hrabal se dosti často odvolává na Klímu citacemi různých výroků a nebo jich používá jako moto ke svým textům. To by ovšem mohla být jen vnější souvislost. Klímův přímý vliv je však patrný na základní existenciální poloze Hrabalova vidění světa, v němž se mísí ironie, absurdita a specifický humanismus, poetizující i "nelibé" stránky života.

Klímovými názory byla v šedesátých letech silně poznamenána také básnická tvorba Ivana Diviše a především rozsáhlé, tehdy nepublikované prozaické variace na klímovské texty. Zda se tyto motivy nějak vyvíjejí i v jeho dnešním díle, nemám příležitost posoudit.

Klímovo dílo nalézá v poslední době určitý ohlas i u výtvarných umělců střední a nejmladší generace. Připomeňme cyklus grafických listů ze sedmdesátých let olomouckého výtvarníka Petra Kryštofa, inspirovaných Slavnou Nemesis, kresby brněnského Jana Steklíka nebo z nejmladších Vladimíra Kokoliu, který doprovodil kresbami bibliofilský tisk Klímových textů Jsem Absolutní Vůle /Praha 1987/. Z Klímy čerpají podněty i výtvarní teoretikové, jak o tom svědčí katalog Aleny Pomajzlové k nedávné pražské výstavě Grotesknost v českém výtvarném umění 20. století.

Stranou nezůstává ani hudba. Shodou okolností ve stejném roce 1979 vznikly dvě klímovské kreace - opět paradoxně - na dvou protikladných pólech české hudební kultury. První bylo provedení dvou vokálních skladeb na texty Ladislava Klímy

/Jak bude po smrti, Jsem Absolutní Vůle/ a orchestrální kompozice na námět Slavné Nemesis, uspořádané souborem Plastic People of the Universe, druhou akcí byl koncert Státní filharmonie Brno, nositele Řádu práce a laureáta Státní ceny Klementa Gottwalda, která zahrála symfonickou skladbu Jiřího Bulise, spolupracovníka Divadla na provázku, ilustrace k méně známému románu - na téma Utrpení knížete Sternenhocha. V souvislosti s tím je třeba zmínit se také o úspěšné inscenaci komedie Matěj Poctivý v provedení Divadla Ypsilon, která se drží na repertoáru už čtvrtou sezónu.

V posledních letech proniká Klímovo dílo, především jeho beletristická část, i do zahraničí. Pozoruhodné je, že se jeho tlumočení ujímají vesměs vynikající překladatelské osobnosti. Nejčastěji překládanou prací zatím bylo "groteskní romanetto" Utrpení knížete Sternenhocha. Po německém překladu Franze-Petra Künzla z r. 1966 následoval polský Jacka Balucha /1980/, italský Sergia Corduase /1983/, francouzský Eriky Abramsové /1986/ a v tisku je maďarský J. Vargy /společně se Slavnou Nemesis a Vlastním životopisem/. Se značným ohlasem ve veřejnosti vyšel r. 1984 velký francouzský výbor filozofických prací pod názvem Je suis la Volonté Absolue, rovněž v kongeniálním překladu E. Abramsové. Na bohemistické katedře Londýnské univerzity patří Klíma péči dr. Pynsenta už řadu let k povinné četbě studentů, a to v originále. Ukázky z beletristické tvorby L. Klímy vyšly časopisecky v němčině /Akzente, 5/1971, překlad M. Nápravník/, v angličtině /London Magazine, 2/1976, překlad Paul Wilson/ a v italštině /In forma di parole, 2/1980, překlad S. Corduas/.

Ústředním bodem Klímovy filozofie byl problém svobody, jejím ideálem svobodný, hrdý, suverenní člověk, který je scho-

pen udržet si svou integritu i uprostřed absurdního světa. To je zřejmě také okolnost, jež ke Klímovi přivádá některé příslušníky generací žijících v labilních a často absurdních poměrech druhé poloviny tohoto století.

Prst aforismů Ladislava Klímy

Z dosud nepublikovaného rukopisného svazku nazvaného

Cogitata

/1925-1926/

Umění je život, slouží životu. Hezké, jenže tento život nestojí za nic.

Co je nejzákladnější podmínkou society? Vláda předsudků a k tomu hodně blbých. Jen v oceánu blbosti pluje člověk, - oceánu, který sám, vykrytalizovaná blbost, kol sebe nachcal.

Podrýt fundamentální předsudky značí podrýt lidskou společnost. Vezmi jí jisté předsudky a podlomíš ji tak, že nevstane už.

Necouvej ani okamžik! Ale nauč se dříve, jak se to dělá.

Kdo jiného pronásleduje, - jest jím v hloubi duše dvakrát víc pronásledován...-

Největší kletba velkého ducha: že věřil v mládí těm, kteří skoro vesměs byli volové.

Co je obloha bez slunce, je duše, ve které právě nevládne, třeba v hloubi, jistá radostná myšlenka. V její přítomnosti spočívá aktivita.

Člověk se bojí a bojí a bojí... A pro nic a za nic. Vše illuse. A strach ze strachu je tajemstvím člověka.

Čím větší technický vynález, tím menší dělá lidičky.

Nudnost je proto tak protivná, že znamená v podstatě darebáctví.

Žrát je lehké, myslit těžké. Kde se myšlení nedaří, uchýlí se do přístavu žraní.

Který je nejbídnější živočich? Ten, jenž nespí, - nesní.

Je dosti mrzkosti v lidstvu; největší z nich je sláva.

Být lákán slávou znamená sednout na vnařidlo z hovna.

"Uličnictví" je stejně u kluků jako u výjimečných mužů jen revoltou proti panujícímu lidskému smradu.

Zdá se, že příští lidstva budou se stravovat skoro výhradně alkoholem. - Že jejich organismus tak se mu přizpůsobí, - jako červík určitému druhu ovoce, že nebude jim škodit víc než dnes žito.

Jednou z největších špatností lidí je znásilňování sebe hned po probuzení, tj. důsledné a všude vládnoucí prznění ducha hmotou, zhovadilostí, bídou. - Člověk jen proto má bídu, že je bědný; jen proto, že má málo ducha. Duševní chudoba jest jediná chudoba. A největší snad chudobou je mítí velmi mnoho peněz. Chudoba spočívá jen v otročění: neboť otrok nemá sebe, tj. nemá nic. Po králích jsou miliardáři největšími otroky a mrzáky.

Vše velké jest v prvním svém stadiu křečovitostí. - Matka v křečích rodí své dítě.

Nedává hudba duchu vznešenost, všechnu vznešenost dává duch hudbě.

Hudba jest jen ohromné podpalovadlo asociací ideí. Dle toho, k t e r á asociácnost u toho nebo onoho převládá, - posuzuje každý hudbu; dle svého každý; hudba je to nejsubjektivnější; p r á v ě p r o t o nejmohutnější. Analýsa těchto asociací, - neboli poměr člověka k muzice, - podává psycholo-

gický portrét člověka, snad daleko lepší, než docílený fotografii.

Lítat chce dnes ta holota, a neumí chodit. Není blbějšího nemehla nad aeroplan, * vyjma balon, ten je ve své prostotě úctyhodný. Kdyby mělo lidstvo trochu studu, nevylétl by nikdo aeroplanem do výše, v pocitu, že se mu všichni ptáci, - i husa, - netopýři - mouchy a i brouci, kterým to trvá minutu, než krovky rozevrou, homericky smějí. Ale člověk je hluchý pro všechny hlasy, vyjma lidské; vidí jen své vlastní hovno a dále nic.

R a d a l e p š í m a u t o r ů m : Dojíš-li krávu, tahej ji za cecky a ne za uši nebo rohy.

--Jak docílíš nejvyšších poznání? Udělej své předspánkové i pospánkové, ba i spánkové polosny bděním! Vše vysoké pochází ze snu; pouhé "čiré" bdění je pouhá čirá nuda, próza, šed, popel; nevydrželo by se ani okamžik v tomto suchopáru, kdyby nepadal do něho ustavičně zářivý, třeba drobný a skoro neviditelný déšť ze Snu. Že lidé spánek-sen zanedbávali, je hlavní snad příčinou veškeré bídnoti lidské kultury.

Co je pravda?: vše, co je volnost; co lež?: vše, co zavání otroctvím.

-Vidíme-li, jak vypadají lidé, kteří mají stále v ústech slova "pokrok", "reakce", můžeme říci, aniž bychom vše vůbec zkoumali, že to, co u nich reakcí, je ve skutečnosti pokrokem. Už to, že canaille nedovedla si najít pro svou myšlenku méně pitomé slovo, než je "reakce", praví vlastně vše.

Z knihy Vteřina a věčnost

/1927/

Lidé mají překrvený žaludek a genitálie; v mozku mají

krve tolik, co bejk mlíka.

Tlusté líce - vždy hubené myšlenky.

Mnoho, mnoho píše se o umění; ale z toho všeho zůstává mně pořád nejasno, je-li umění "halucinace z opojení nejsubtilnějších rytmů aetheru a krve" /Březina/, či umět plivnout ze vzdálenosti osmi kroků někomu přímo mezi oči.

Z knihy Svět jako vědomí a nic

/1904/

Otázku, náleží-li menší moudrost k řízení států nebo k slávě spisovatelské, je právě tak těžko rozhodnout jako otázku, je-li mezek nebo osel duchaplnější.

Neobstojí-li každá věta v tvé knize jako samostatná myšlenka, zahod' péro a chop se šídla!: to je poctivější řemeslo!

Velký spisovatel nemá vůbec užívat závorek, protože nemá psát nic vedlejšího.

Učenci raději čtou, než myslí, raději rozřezávají knihu, než čtou: čtení je ulehčením proti myšlení právě tak, jako fyzická práce proti čtení.

Z knihy Vteřiny věčnosti

/1967; tam uveřejněno poprvé/

Hra není smyslem světa, ale smysl světa je Hrou.

Všechno poznávání jest jen rozpomínání se procitnuvšího ožraly: z které to jen asi hospody byl jsem včera vyhozen?

Vše lepší se bez výjimky ožirá.

Krása je políbení se lásky s hrůzností.

Největší neslušností ve Filosofii je delikátnost; stejnou jako při soirée vysrat se na stůl.

k r v e tolik, co bejk mlíka.

Flusté líce - vždy hubené myšlenky.

Mnoho, mnoho píše se o umění; ale z toho všeho zůstává mně pořád nejasno, je-li umění "halucinace z opojení nejsubtilnějších rytmů aetheru a krve" /Březina/, či umět plivnout ze vzdálenosti osmi kroků někomu přímo mezi oči.

Z knihy Svět jako vědomí a nic

/1904/

Otázku, náleží-li menší moudrost k řízení států nebo k slávě spisovatelské, je právě tak těžko rozhodnout jako otázku, je-li mezek nebo osel duchaplnější.

Neobstojí-li každá věta v tvé knize jako samostatná myšlenka, zahod' péro a chop se šídla!: to je poctivější řemeslo!

Velký spisovatel nemá vůbec užívat závorek, protože nemá psát nic vedlejšího.

Učenci raději čtou, než myslí, raději rozřezávají knihu, než čtou: čtení je ulehčením proti myšlení právě tak, jako fyzická práce proti čtení.

Z knihy Vteřiny věčnosti

/1967; tam uveřejněno poprvé/

Hra není smyslem světa, ale smysl světa je Hrou.

Všechno poznávání jest jen rozpámánání se procitnuvšího ožraly: z které to jen asi hospody byl jsem včera vyhozen?

Vše lepší se bez výjimky ožírá.

Krása je políbení se lásky s hrůzností.

Největší neslušností ve Filosofii je delikátnost; stejnou jako při soirée vysrat se na stůl.

Materialismus neboli svět jako lejno, z něhož se kouří
- duch.

Přišel jsem proto sem, abych dokázal, že i orel může žít
jen v bahně. A je nutno něco takového, aby bahno bylo vysušeno:
orel musí je ve svých drápech vynést do azuru.